

ПОЛІТИЧНЕ ЗНАННЯ: СТРУКТУРА І ФУНКЦІОНУВАННЯ

© Кононенко С., 2006

Виокремлено і теоретично обґрунтовано три типи знань про політику (ціннісного, практичного, наукового), а також з'ясовано характер функціонування кожного з них. Визначено їх роль і місце в загальній системі політичних знань та зв'язок зі сферою реальних політичних відносин.

Three types of political knowledge (value-knowledge, practical knowledge and scientific knowledge) are defined and regarded in this article. The way in which each of this type of knowledge is functioning is regarded as well. The role and place of this three types of knowledge in the whole system of political knowledge and political life are analyzed.

Викладання політичної науки є похідним від її розуміння, коли вчитель ділиться своїм розумінням з учнями. Розуміння ж політичної науки (різновиду наукового знання) неможливе без зіставлення (“смиислового відтінення”) з іншими типами знань про політику. Окрім політологічного (наукового) знання про політику, виокремлюються ще два інші – ціннісне та практичне. Кожен з трьох типів має своє призначення в загальній системі знань про політику. Так, ціннісне знання виконує культурну, ідеологічну, логіко-гносеологічну і протонаукову, інтеграційну функції. Під час реалізації цього типу знань, здійснюється пізнавальне оцінення, яке містить у собі аспект загальнозначущості та аспект індивідуалізації – обидва однаково вичерпно витлумачені класиками неокантіанства [6, с. 52, 93, 94].

В. Віндельбанд у своєму баченні філософії визначає її як науку про “... необхідні та загальнозначущі визначення цінностей” або “... загальне дослідження вищих цінностей” [6, с. 39]. Філософське знання (зокрема, політико-філософське), згідно з цим видатним неокантіанцем, отримує пізнавальну опору в “нормативній свідомості”, яка вміщує всі необхідні та загальнозначущі цінності, існуючи, у своїй ідеальній необхідності, незалежно від необхідності природної. Ціннісне (зокрема, філософське) знання визначається як критично-оцінювальне.

Г. Ріккерт є іншим неокантіанцем, котрий зробив одну з найвидатніших спроб осягнення світу цінностей та ціннісного пізнання. На думку цього великого філософа, наукам про культуру (ріккертівська кваліфікація суспільствознавства), на відміну від наук про природу, властивий не генералізуючий (узагальнюючий), а індивідуалізуючий метод: “Культурне значення об’єкта, оскільки він береться до уваги як ціле, ґрунтується не на тому, що у нього є спільного з іншими дійсностями, але саме на тому, чим він відрізняється від них” [11, с. 68, 69]. “Ціннісний погляд і ціннісне пізнання дійсності передбачає виокремлення з неї всього особного та індивідуального, що досягається історико-індивідуалізуючим методом “зіставлення з цінністю” [11, с. 93].

Отже, неокантіанство, загалом, розкриває “природу” ціннісного пізнання, яке розгортається і функціонує між “царством цінностей” і “царством фактів”, між абсолютним та індивідуальним, полягаючи у зіставленні (чи, навіть, синтезі) обох екстрем. Ціннісне пізнання здійснюється у логічній формі телеологічних суджень, спрямовуючись телеологічною необхідністю. Натомість, наукове пізнання ґрунтується на фактичній необхідності, коли, причинно-наслідковим чином, факти доводяться фактами [6, с. 215].

Механізм ціннісного пізнання політики полягає у зіставленні явищ політичного життя з політичними цінностями, які у формах політико-філософських аксіом та постулатів, ідеалів, традицій містяться в політичній філософії, теоріях політики, ідеологіях. Факт політики може пояснюватися таким самим фактом за причинно-наслідковим принципом. Разом з тим, цей самий факт можна зіставляти з політичною цінністю.

Справжню апологію політико-філософського (ціннісного) знання і його витлумачення (чи, радше, уособлене самовитлумачення) віднаходимо у відомого американського політичного філософа Л. Стросса. Він вважає, що філософія є прагненням пізнати ціле (опанувати ціннісним та всеосяжним знанням), прагненням прямувати до істини (а не володіти нею), прагненням замість думок (опіній) про ціле – сформувати знання про

нього. Відповідно політична філософія, за Л. Строссом, є спробою замінити думки-опінії про політику знанням про “природу політичних речей” [5, с. 12]. Політико-філософське знання не може бути нейтральним, воно є знанням “блага”, яке неможливо здобути без цілісного та всеосяжного уявлення про ідеальний політичний порядок.

Висвітленню природи ціннісного знання про політику присвячена значна частина творчого доробку відомого британського політичного філософа, теоретика та історика політичної думки – Дж. Данна. Причому робить він це як і Л. Стросс через протиставлення політичній науці. На думку Дж. Данна, невід’ємною частиною суспільної свідомості населення більшості індустріальних країн є припущення, що наука – це єдине справжнє знання, а також хибне поширення цього припущення на ті предмети пізнання, які не можуть бути зрозумілими без врахування преференцій, упереджень, інтересів відповідних суспільних практик [1, с. 11].

Політичне знання (всі три типи) не існує у соціокультурному вакуумі і позаконтекстуально, а, певним чином, пов’язане із соціальною і політичною культурою суспільства, в якому перебуває. Така соціокультурна “прив’язка” відбувається через ціннісне знання, оскільки цінності останнього є соціо- та політико-культурними цінностями. Отже, через ціннісне знання чи, радше, завдяки його функціонуванню, здійснюється зв’язок між політичним знанням і суспільною культурою, якій воно причетне.

Ціннісне знання має, переважно, філософську “природу”. Через те стосовно всієї системи знань про політику (і, зокрема, політичної науки) ціннісне знання виконує логіко-методологічну та гносеологічну функцію. Мовиться про такий момент пізнавального процесу, як розвиток, структуризація, вдосконалення самого апарату пізнання, тобто про пізнавальну саморефлексію. Гносеологічна та методологічна функція ціннісного знання дає можливість наростити інтерпретаційно-аналітичний потенціал політичного знання, експлікувати та розвинути його смислові передумови. Власне цю функцію ціннісного знання мав на увазі видатний теоретик міжнародних відносин М. Каплан, формулюючи гіпотезу рекурсивного (зворотного), друго-порядкового аналізу як засобу оцінювання конкретного результату наукової діяльності на його відповідність загальній, історично визначеній та ціннісно зафіксованій системі знань. У його тлумаченнях, цілісність загальної системи знань підтримується підсистемою світоглядів та метатеорій, які є результатом рекурсивного, друго-порядкового аналізу. Наука і практика безперервно надають нові знання, натомість, формація ціннісних знань є більш історично сталою, еволюціонуючи дискретно. Через те, наукове відкриття чи новий практичний досвід можуть не відповідати (за М. Капланом – не пасувати, не бути сумісними) історично усталеній ціннісній епістемі – системі світоглядів та метатеорій. Частина нового знання, тривалий час вважаючись правильним та адекватним, ціннісно визначатиметься як “неістинне” [2, с. 64, 70].

Ціннісне знання інтегрує всю систему політичного логосу, робить її цілісною, утримує від дискретності, надає архітектоніки. Цю функцію можна називати метафізичною. Адже будь-яка пізнавальна система має свою метафізику та є метафізично укоріненою. Структура, механізм, методи найприкладніших пізнавальних форм вже потенційно (структурно-згорнено) містяться у відповідних метафізичних системах.

Політичне життя відзначається мінливістю, швидкоплинністю, несе у собі безліч загроз, які виникають несподівано і повсякчас. Специфіка політичної реальності вимагає від системи політичних знань негайної реактивної мобілізації когнітивного потенціалу, постійної готовності дати відповідь на виклики політики. Такі мобілізація та готовність досягаються в прикладному компонентіві політичних знань. Практично-політичне знання є реактивно-ситуаційним сегментом всієї системи, яка стає спроможною реагувати на будь-яку нову і нагальну політичну проблему.

У той час як ціннісне знання про політику вводить всю систему політичних знань до соціокультурного контексту, послугуючи сполучною ланкою між соціальною (політичною) культурою і політичним логосом, практично-політичне знання виконує ту саму функцію, однак, для емпіричного (політичного та історичного) контексту. Система знань про політику не існує в емпіричному вакуумі, а є частиною “світу фактів” реальної політики. Таке “оживлення” досягається саме в практичному компонентіві цієї системи.

Практично-політичне знання набуває двох форм – досвіду і технології. Перша когнітивна форма – особистісна. Вона здобувається впродовж біографічної соціальної практики і передається в межах відносин “вчитель – учень”. Прикладом тут може послугувати досвід дипломата. Друга форма – політичні технології. Цей різновид практичних знань про політику є уніфікованішим, раціональнішим і, відповідно, доступнішим засвоєнню та використанню. Прикладами політичних технологій є виборчі і парламентські технології, а на царині світової політики – технології “багатосторонньої дипломатії” та діяльності в міжнародних організаціях.

Специфіку практичних політичних знань обґрунтовує відомий політичний філософ консервативного спрямування М. Оукшот. Він розокремлює технічне знання про політику і практичне знання про неї. Перше, на його думку, може бути раціонально засвоєним “з книжок”. Натомість, другий різновид знань здобувається лише через наслідування “майстра”, тобто того, хто практикує це знання у відповідному різновиді соціальної практики [3, с. 300].

Технологічне знання якісно відрізняється від знання наукового, хоча й перебуває з ним у тісному зв'язку. За М. Гайдеггером, техніка є "... різновидом розкриття потаємності", тобто того, що міститься в бутті, однак, для свого "відкриття/розкриття", потребує докладення технологій. Як приклад такого "розкриття потаємності" він наводить технологічне екстрагування з природи, прихованих в ній, енергій і сил [13, с. 225, 230]. Відповідно й технологічне знання про політику та політичні технології є способом екстрагування з суспільства, прихованих в ньому соціальних "енергій і сил". Показовим є витлумачення М. Гайдеггером техніки і мистецтва як присутньо споріднених, що дає підстави вважати політичний досвід (як мистецтво) та політичну техніку (як технології) також присутньо спорідненими, такими, що належать до одного типу знань про політику – практичного знання.

Підстави для виокремлення практичного знання про політику як окремої епістемної формації віднаходимо в соціологічній системі А. Шютца. Цей різновид знань, за "соціологією знань", належить повсякденному, "життєвому світу". Натомість, наукові смислові конструкти формуються внаслідок докорінної зміни уявлень про цей "життєвий світ". Одним із засобів такої "докорінної зміни" є побудова ідеальних типів, коли науковець-суспільствознавець створює ідеальний тип певних подій, в межах якого типові мотиви соціального актора співвідносяться з типовими умовами його функціонування [14, с. 44, 111].

Наукове знання (зокрема, політологічне) є історичним явищем, ідеально розгортаючись (в історії) навколо "наукової парадигми" та отримуючи, через цю "парадигму", внутрішньо-логічний, позаісторичний вимір. Отже, визначення і витлумачення означеної парадигми є одним із ключів до розуміння феномену "науки" (принаймні, як способу мислення) і, зокрема, науки політичної.

Необхідно наголосити на тому, що наукове знання, попри увесь практично-технологічний ефект від його розвитку і застосування, є присутньо теоретичним знанням. М. Гайдеггер базово визначає науку як "теорію дійсного", тобто теорію того, "що є" [13, с. 239]. Інакше кажучи, наукове мислення містить у своїй "суті" установку, спрямовану на переосмислення буття як системи явищ, які протистоять суб'єкту наукового пізнання; воно робить світ "явищним", позбавляючи його (як і техніка) "потаємності". Отже, саме теорія чи, радше, відповідна теоретико-пізнавальна установка є вирішальною у виникненні і розвитку науки. Подібно, К. Поппер стверджував – наукова діяльність полягає у формулюванні теорій та їх фальсифікації, а метою науки є теоретичне пояснення – підтверджуючи такими думками присутній теоретизм цього різновиду мислення і пізнання [10, с. 198]. У попперівських інтерпретаціях, наука також є "теорією дійсного" – теоріями, які фальсифікуються "дійсним".

Відомою є інтерпретація Т. Куном "нормальної науки" як науки "парадигмальної" та його ж визначення наукової революції як зміни парадигми. Наукотворча парадигма зринає з тих досягнень людської думки, які, водночас, і безпрецедентні (історико-унікальні), і відкриті для розуміння та використання ("проблемно-вирішувального") наступними поколіннями науковців [8, с. 29]. Парадигма "досягає свого статусу" завдяки тому, що послугує вирішенню зростаючої кількості конкретних наукових проблем та надає досліднику можливість теоретичного передбачення [8, с. 45]. У теоретичному сенсі, парадигма також чинить селективний опір створенню нових макротеорій, як і відкриттю нових фактів та, загалом, відкриттям [8, с. 59]. Подібно до революцій політичних, наукова розпочинається із зростаючого усвідомлення неспроможності цієї парадигми вирішувати ті дослідницькі завдання, які вона сама і висунула.

Гносеологічна і наукознавча система Т. Куна послугує яскравим прикладом парадигмального бачення науки та її історії. Однак це бачення є занадто широким, макросистемним і структурно-статичним. Його, вочевидь, недостатньо аби з'ясувати "механізм" наукового мислення. Крім того, теоретичні побудови цього мислителя більше стосуються природничих і точних наук, ніж наук соціальних та, зокрема, політичної.

Теоріє-побудовча парадигма є похідною від загальної науково-побудовчої та науково-об'єднуючої (історичної) парадигми, проте має власну структуру і функцію. Кунівські та лакатосівські, відповідно, "парадигма" та "дослідницька програма" є "одиницями" історико-гносеологічного аналізу, історичними когнітивними надструктурами та історичними пізнавальними формаціями, тобто такими, що "існують в історії". Вони визначають історичне місце науки, а їх внутрішня будова більше призначена для розокремлення (ідентифікації науки) з іншими формами мислення та пізнання, ніж для розуміння "механізмів" функціонування наукового мислення.

Показово, що більшість закидів, які робляться макропарадигмальним теоріям науки, загалом полягають в критиці їх нормативного, методологічного, процедурного "авторитаризму". Так, П. Фейєрабенд говорить про те, що ідея методу, який складається "... з жорстких, незмінних і абсолютно обов'язкових принципів наукової діяльності..." [12, с. 153], цілковито суперечить історії пізнання і науки. Фейєрабендівська критика уявлень Т. Куна зводиться до трьох основних закидів: нерозокремленості дескриптивних і прескриптивних моментів (що

робиться з метою убезпечення від контр-аргументів); ігнорування надмети наукової творчості, а отже, й спрощена хибність її прирівнення до “вирішення головоломки”; неможливість (на ґрунті кунівських поглядів) пояснити механізм “наукової революції” як зміни парадигм [12, с. 120]. П. Фейерабенд заперечує існування монолітної “нормальної науки” та єдиної парадигми наукового мислення, відстоюючи ідею співіснування та конкуренції різних парадигмальних конструктів – теоретичний анархізм [12, с. 123].

Фейерабендівська критика, передусім, стосується внутрішньопарадигмальних механізмів наукового мислення, тобто мислення в межах наукової формації як історичної, ідеальної та інституційної надструктури. Натомість, Т. Кун вдаліше здійснює історико-гносеологічне виокремлення науки як певної пізнавальної формації в історії людського пізнання. Отже, варто, на підставі комплементарності фейерабендівської та кунівської гносеологій, припустити існування історичної надструктури-парадигми, яка, зринаючи в історії (тобто, постаючи конкретно-історичним явищем), відрізняє науку від інших типів мислення. Разом з тим, в межах цієї історичної надструктури-парадигми, існують різні і конкуруючі функціональні парадигми наукової теорієпобудови. Отже, одна (кунівська) парадигма послугує історичній ідентифікації наукової форми пізнання в історії мислення та розокремлює її з іншими пізнавальними формаціями. Натомість, другий різновид парадигм постає зразком теорієпобудови в науці, тобто всередині цієї історично визначеної форми пізнання. Історична парадигма детерміністська, теорієпобудовчі – плюралістичні.

Гносеологічне та наукознавче вчення К. Поппера однаково добре висвітлює як теорієпобудовчий плюралізм, так і “механізм” його функціонування. На думку цього філософа: “... не існує ні логічного методу отримання нових ідей, ні логічної реконструкції цього процесу ... кожне відкриття містить “іраціональний елемент” чи “творчу інтуїцію” в бергсонівському сенсі” [9, с. 28]. Отже, маємо адекватне пояснення природних витоків теоретичного плюралізму та плюралізму теорій. Наукова творчість розмаїта вже при своїх витках, адже будь-яка теоретична формація, передусім, є породженням авторського задуму, акту індивідуального творення, який цілковито індивідуальний та особистісно-інтимний [9, с. 27, 28]. Разом з тим, раціоналізації та раціональній реконструкції підлягає, в попперівських тлумаченнях, перевірка (фальсифікація) теорій. Саме на стадії цієї перевірки між науковими теоретичними формаціями відбувається еволюційна боротьба за виживання, під час якої з початкового розмаїття “виживають” лише окремі теорії.

Спробу парадигмального окреслення політичної науки віднаходимо у відомій книзі американського політолога та історика політичної науки Д. Річчі – “Трагедія політичної науки”. Досліджуючи історію політичної науки в США, цей автор формулює та обґрунтовує концепцію “матриці” американської політології, означена “матриця” зринула до історичного буття одразу після Другої світової війни і визначається як: “... універсум дискусій і дебатів, базований на аргументах, ідеях, концептах і термінах, які разом компонують всеосяжні рамки посилення...” [4, с. 100]. Концепція “матриці” у Д. Річчі є багатомірною, даючи концептуальну відповідь одразу на декілька теоретико-методологічних питань. Один із цих вимірів та відповідей має парадигмальний характер, визначаючи структуру і форму теорієпобудови в політичній науці.

Походження, структура і форма теорієпобудовчих парадигм може бути різною, однак, за словами Ерн. Кассірера, всі вони мають однакову логіко-гносеологічну “природу” – перетворюючу. Теорієпобудовча парадигма (як і теоретизування загалом) перетворює “субстанцію на функцію”, тобто сукупність матеріальних речей (певну сферу дійсного) на систему абстрактних взаємозв’язків або систему закономірностей між змінними (теорію) [7, с. 27]. Реальний світ складається з речей, теоретичний – з функцій. Під час теоретизування, “випаровується субстрат”, а залишаються змінні і різні форми функціонального взаємозв’язку між ними [7, с. 77]. Світ очима науки постає системою закономірностей (різних функціональних взаємозв’язків між змінними) – без речей, субстанції, “тіла”.

Парадигмальна ситуація у випадку суспільних наук – надскладна. Епістемна конфігурація суспільствознавства загалом відповідає структурі парадигми “нормальної науки”, однак, йдеться лише про загальну відповідність. З одного боку, соціальні науки належать загальній історичній формації модерної науки і відповідній макроструктурі історії пізнання; з іншого – за кількісним обсягом і якісною структурою теорієпобудовчих парадигм суспільствознавство на порядок складніше від природознавства.

Отже, під соціо-епістемологічним поглядом, система знань про політику постає трикомпонентною когнітивною будовою. Вона є вміщеною до реального політичного життя подвійним чином: в політико-культурній площині через ціннісний компонент (передусім ідеології); а в політико-емпіричній площині через компонент практичний (політичний досвід і політичні технології). Політичні знання виокремлюються (екстрагуються) з політики і перетворюються на об’єкт дослідження задля з’ясування місця в них політології. Йдеться про специфічний методологічний ракурс політологічних досліджень – щось більше від “політології”

знань” і менше від епістемології політики.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Dunn J. The History of Political Theory.* – Cambridge University Press, 1996. – 234 p.
2. *Kaplan M. A. Evolving Human Nature And Objective Moral And Political Obligation // International Journal on World Peace.* – Vol. XIX – № 4. – december. – 2000. – P. 63–88.
3. *Oakeshott M. Rationalism in Politics // Conservatism.* – Princeton: Princeton University Press, 1997. – 450 p.
4. *Ricci D.M. The Tragedy of Political Science.* – New Haven and London, Yale University Press, 1984. – 343 p.
5. *Strauss L. What is Political Philosophy?* – Chicago, London, The University of Chicago Press, 1988. – 315 p.
6. *Виндельбанд В. Что такое философия? // Избранное. Дух и история.* – М.: Юристъ, 1995. – 687 с.
7. *Кассирер Э. Познание и действительность.* – СПб., 1912. – 454 с.
8. *Кун Т. Структура научных революций.* – М.: Прогресс, 1977. – 300 с.
9. *Поппер К. Логика научного исследования: пер. с англ..* – М.: Республика, 2004. – 447 с.
10. *Поппер К. Объективное знание. Эволюционный подход / Пер. с англ.* – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – 384 с.
11. *Риккерт Г. Науки о природе и науки о культуре / Пер. с нем.* – М.: Республика, 1998. – 413 с.
12. *Фейерабенд П. Против методологического принуждения. Очерк анархистской теории познания // Избранные труды по методологии науки.* – М.: Прогресс, 1986. – 542 с.
13. *Хайдеггер В. Время и бытие: Статьи и выступления / Пер. с нем.* – М.: Республика, 1993. – 447 с.
14. *Шютц А. Смысловая структура повседневного мира: очерки по феноменологической социологии / сост. А.Я. Алхасов; пер. с англ. А.Я. Алхасова, Н.Я. Мазлумяновой.* – М.: Ин-т. Фонда “Общественное мнение”, 2003. – 336 с.

Андрій Крап

Львівський національний університет імені Івана Франка

СУТНІСТЬ ПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ: ІНДИКАТОРИ ТА ФУНКЦІЇ

© Крап А., 2006

Проаналізовано сутність політичної стабільності, з'ясовано індикатори вимірювання політичної стабільності, її суспільні функції, досліджено теоретичні аспекти політичної стабільності, нестабільності, чинники її становлення та механізми збереження в перехідних суспільствах, можливості формування політичної стабільності.

The essence of political stability is analyzed, indicators of political stability measurement as well as its social functions are found out, theoretical aspects of political stability and instability, the factors of its formation and the mechanisms of its preservation in transitional societies, possibilities of political stability formation are researched.

Постановка та актуальність проблеми. Проблеми політичної стабільності та механізмів її формування й підтримання є одними з найважливіших для сучасної політичної науки. У світі, який постійно змінюється і ускладнюється, збереження стабільності у суспільстві набуває особливого значення, оскільки, як засвідчує досвід, ефективність та легітимність інститутів влади значною мірою залежить від політичної стабільності.

Проблема стабільності з особливою актуальністю постає в суспільствах, що трансформуються, в умовах кризи, про що свідчить практика сучасного політичного режиму в Україні.

Період переходу від авторитаризму до демократії пов'язаний з системними та якісними змінами політичних та економічних відносин, трансформацією діючих та виникненням нових політичних та суспільних